

Ա. ԿԵՆՅԱՂՕԳՈՒՏ ԲԱՆՔ.

ՄԻԱՐԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀՈԳԻ.

Մեր ազգին ներկայ եւ ապագայ երջանկութեանը համար փափաքելի բաներ շատ կան, բայց ամենուն ալ գլուխ պէտք է սեպել միաբանական հոգին. գիտնալով որ իր անցեալ եւ այժմու բշուառութեանցն ալ գլխաւոր պատճառ՝ անմիաբանութիւնն եղած է:

Աշխարհիս մէջ որ եւ իցէ միաբանութիւն շատ զօրաւոր բան է, քէ բարի վախճանով ըլլայ այս միաբանութիւնը եւ քէ չար դիտաւորութեամբ. այնպէս որ իրաւամբ առակ եղած է ամենուն բերանը քէ « Ի միաբանութեան է զօրութիւն: » Միայն քէ չար միաբանութեան պտուղները կընրմանին՝ մօրերնուն փորը ծակելով դուրս ելլող խմերու, որ ուրիշներու վնասել չսկած՝ իրենց մայրը կըմնոցընեն կըսուի. ուստի երէ ի չարիս միաբանողները Բարեղոնի աշտարակին պէս ալ բարձր բարձր ու անկործան կարծուած մտածութեանց ու գործոց ձեռք գարնեն, օր կուգայ որ յանդգնութիւնն ին կըպատժուի, իրարու լեզուն ջնն հասկընար, եւ առաջ որ սիրով եւ յօծարութեամբ մեկտեղ եկած միաբանած էին՝ ետքը խառնաձայն կուտով եւ դժոխային աղաղակներով կըբաժնուին իրարմէ, ցիրուցան կըլլան: Իսկ բարի միաբանութիւնն այնպիսի սքանչելի ներդաշնակութիւն մըն է որ երաժշտութեան համար ըստաժը առասպել ալ կարծուի նէ, միաբանական հոգւոյն վրայ բարոյապէս ճշմարիտ կըլլայ. այսինքն անոր ձայնովը ապառաժ քարերն անգամ իրենք իրենցմէ կըշարժին, իրարու վրայ կըղիգուին ու անառիկ պարիսպներ կըձեռանան ընդդէմ ամենայն վնասակար յարձակմանց:

Քրիստոնեայ ազգացս մէջ՝ բարի դիտաւորութեամբ միաբանութիւն ընելը՝ յանուն Աստուծոյ միաբանիլ է: « Եղբայր յեղբօր օգնեալ՝ իբրեւ զքաղաք ամուր » ըսեր էր Սողոմոն. Քրիստոս տէրն մեր աւելցուց քէ ես ալ անոնց մէջ եմ. « Երէ երկու կամ երեք ի ձեռք միաբանիցին յերկրի յանուն իմ, անդ եմ ես ի մէջ նոցա: » Արդ երբոր Աստուած միաբանութեան մը հետ է, անոր ուժին դէմ ո՞վ կըղիմանայ:

Եւ սակայն որչափ որ բացայայտ եւ անտարա-

կուսելի է այս ճշմարտութիւնս, նոյնչափ ալ գործադրութիւնը դժուար կերեւնայ: — Այո, դժուար եւ խիստ դժուար բան է միաբանութիւն ընելը այն մարդկանց համար որ միաբանութիւն ըսելով՝ ջնն ուզեր հասկընալ հասարակաց օգտին համար առանձնական շահն ու փառքը գոնել ու համաձայնիլ բազմութեան հետ ի բարին, հապա գործիշները իրենց խելքին հետեցընել ամէն բանի մէջ, իրենց խօսքին հաւտացընել, իրենց շահուն ծառայեցընել: Այսպիսիները կըսարժին եւս քէ միաբանասէր են. վասն զի երբոր իրենց ամէն ուզածը կատարուի եւ դիմացինին խօսքը բանի տեղ չգրուի, երբոր դիմացինը իրենցմէ տարբեր ոչ կամք ցուցընէ, ոչ խօսք մը գրուցէ, ոչ ընթացք մը բռնէ, կարծեն քէ իրենք են միաբանասէր, ուր իրօք դիմացինները կըլլան կերպով մը գործի եւ գերի իրենց վրայ տիրողին, եւ ամենուն մեկէն ըրածը միանձնաւ տէրութեան մը ծառայել կըլլայ, եւ ոչ քէ ամէն մարդու իրարմէ տարբեր խելքը մեկտեղ բերելով՝ հասարակաց օգտին ծառայեցընել, որ մեր ուզած միաբանական հոգին այս է:

« Որչափ մարդիկ՝ նոյնչափ կարծիք » ըսեր է առակը: Իսկ երէ ամէն մարդկանց կարծիքն ալ ամէն բանի մէջ մեկ ըլլայ, այս առակը սուտ պիտի ելլէ: Բայց որովհետեւ իրական ու բնական ճշմարտութիւն է այս առածը, հարկ է որ ամէն մարդկանց կարծիքն ալ ըստ ինքեան իրարմէ տարբեր մնայ, եւ անոնց իրարու հետ զարնուէին՝ ինչպէս որ կըսուի՝ ճշմարտութեան կայծերը դուրս ցատքեն յօգուտ հասարակաց:

Երբեմն դժուար է միաբանիլը քէ այս ինչ խնդիրը իրացընէ հասարակաց շահուն օգտակմը է քէ վնասակար. բայց միքէ աւելի դժուար չէ որ մեկ կամ երկու հոգի աւելի լաւ ճանչնան հասարակաց օգուտը, քան քէ իմաստուն եւ խզճմտանքաւոր՝ փորձ եւ անկողմնասէր անձանց բազմութիւն մը: Ուրեմն երբոր միաբանութիւն կըսենք, այլ եւ այլ կարծիքներուն հասարակաց օգտին համար ազատօրէն իրարու հետ համաձայնիլը պիտի իմացուի: Այս կըհասկընանք եսեւ սուրբ գրոց մեզի տուած խրատէն, որով մարդուս գլխոյն եւ անդամոցն իրարու հետ ունեցած կապակցութիւնն ու մեկմեկու կարօտութիւնը օրինակ կըբերէ, ու զմեզ

ի սեր եւ ի միաբանութիւն կըյորդորէ. ոչ գլուխն ինքիրեն կրնայ բաւել եւ անկարօտ ըլլալ ձեռաց եւ ոտից եւ մէկալ անդամոց օգնութեանը, եւ ոչ ոտքը կամ ձեռքը, աչքը կամ ականջը կրնան մէկգմէկ ստիպել որ ամէն անդամներն ալ իրենց պէս ըլլան, իրենց պէս գործեն. հապա ամենայն անդամ իր սեպնական գործը եւ պաշտօնը կատարելով, ուրիշներուն պիտոյիցն ալ ըստ կարի օգնութեան պիտի հասնի. անով է որ բոլոր մարմնոյն պահպանող եւ դարմանող մասն կըհամարուի:

Միաբանական հոգւոյն այս գեղեցիկ օրինակը մարդս իր մարմնոյն վրայ տեսնելէն ետեւ, ուրիշ ոչ օրինակի կարօտ էր եւ ոչ խրատու՝ որ հասարակաց բարւոյն համար սիրով միաբանի այլոց հետ. եւ սակայն աչքը զոր դին ալ դարձրնէ՝ նոյնպիսի օրինակներ անպակաս կըտեսնէ: Մարախին առանց բազաւորի եւ առաջնորդի ըլլալով՝ ըրած միաբանական ճամբորդութիւնները. մեղուին հիւանալի միաբանութեամբ մեղր ու մոմ պատրաստելու աշխատիլը. մրջինին խեղճ ու տկար կենդանի մը ըլլալով՝ միաբանական ջանքովն այնչափ համբար դիզելը. աստեք ամէնն ալ իբրեւ յորդոր միաբանութեան յիշուած են միշտ իրաւամբ: Նոյնպէս ալ դիւրարեկ եղեգներուն մէկտեղ գալով անխորտակելի սիւներ ձեւանալը, աւազի հատիկներուն մէկտեղ դիզուելով՝ ծովուն ալեացը դէմ ահագին բումբեր կազմելը, մագէն աւելի բարակ քելերուն մէկտեղ հիւստելով՝ լեռնաձեւ նաւերու սանձ եւ շղթայ դառնալը:

Բայց եւ կարծեմ քէ մեր ազգը միաբանական հոգին սիրելու համար՝ քէ որ կարօտ է այսպիսի օրինակաց, եւս առաւել աչքին առջեւ պիտի բերէ (աւանդ) իր գլխէն անցած բազմադարեան անմիաբանութեան կոիւներուն վնասները: Մենք հոս չիշենք գանձեք. ըսենք միայն մէկ խօսքով քէ անմիաբանութեամբ է որ մենք ամենայն բարիք կորսնցնուցնք եւ շատ բշտառութեանց մէջ ընկնք ենք, եւ միաբանական հոգւով միայն պիտի կարենանք դարձնալ ձեռք բերել ազգին բարոյական ու մտաւորական երջանկութիւնը:

Միաբանական հոգին ընդհանուր եւ ընդարձակ կերպով պիտի առնուի, ինչպէս որ մենք կուգենք առնուլ. վասն զի այն աստեւ միայն կրնանք ըսել քէ ամենահարկաւոր է մեր ազգին, եւ առանց անոր զոր եւ իցէ յառաջադիմութեան յոյսերը սնուի են եւ խարեական: Մասնաւոր խնդիրներու մէջքանի մը հոգւոյ կազմած միաբանութիւնները զորչափ ալ գովելի եւ օգտակար ըլլան՝ մեր ուզած ազգային միաբանութեան օգուտները չեն կրնար

ունենալ: Օրինակի համար, շատ մարդիկ կան որ կարծեն քէ մեր ազգին մէջէն երէ կրօնական անմիաբանութիւնը վերցուէր, ազգը ուրիշ ամէն բանի կողմանէ ալ երջանիկ պիտի ըլլար. բայց կրօնական միաբանութիւնը զորչափ ալ հարկաւոր եւ օգտակար սեպով, չենք կրնար ըսել քէ մէկհատիկ հարկաւոր միաբանութիւնն ան է, եւ քէ այն ըլլալուն պէս՝ ուրիշ անմիաբանութիւն չմնար: Այս բանիս ցաւալի ապացոյց՝ անա Տաճկաստան գտնուած ազգայնոց մէջ երկու երեք տեսակ դաւանութեան տէր եղող կուսակցութեանց երկարատեւ ու անհաշտելի տարաձայնութիւնները, որ ոչ քէ իրարու դէմ են, այլ ամէն մէկ դաւանութեան հետեւողները՝ որը շատ որը քիչ՝ իրենց մէջ ալ կըկոտորուին: Ապա ուրեմն կրօնական միաբանութիւնը միայն բաւական չէ ազգի մը կամ ժողովրդեան մը մէջ միաբանական հոգին վառելու եւ վառ պահելու. հապա ընդհանրապէս ազգային միաբանական հոգի հարկաւոր է որ կրօնական միաբանութիւնն ալ յաջողի: Իրաւ է, դարձնալ կըսեմ, իրաւ է քէ որովհետեւ ուղիղ բարոյականին հիմը սուրբ հաւատքն է ամենայն քրիստոնէից մէջ, եւ մանաւանդ մեր ազգին պէս ի բնէ կրօնասէր ժողովրդեան մէջ, եւ ամենայն Հայ կրօնական միաբանութեան փափաքելու, անոր համար աշխատելու պարտք եւ իրաւունք ունի. բայց պէտք չէ մոռնալ ամենեւին քէ կրօնական միաբանութիւնը դիւրաւ յաջողելու համար ալ՝ շատ հարկաւոր է նախ քաղաքական եւ ընկերական միաբանութիւնը հաստատել:

Կրնայ մէկը ըսել քէ ազգ մը կամ ժողովուրդ մը որ քաղաքական ինքնիշխանութիւն չունի, ինչպէս կրնայ քաղաքական միաբանութեան վրայ յոյս ունենալ, եւ ինչ կըվաստելի անոր ետեւէն իյնալով: Այս ըսողը պէտք չէ որ մոռնայ քէ հասարակաց բարին, այսինքն բոլոր մարդկանց՝ կամ գեր ամբողջ տէրութեան մը օգուտը՝ առանձնական շահէն վեր դնելու է, ինչպէս որ ամենայն ուղիղ բարոյական կըստովեցրէ. ուստի զոր եւ իցէ մարդ եւ ժողովուրդ պարտական է միաբանիլ իր տէրութեանը եւ կամ հասարակաց բարւոյն ծառայելու համար. անով հարկաւոր են ալ մասնակից կըլլայ այն միաբանութենէն ծագած աղէկութիւններուն: Ո՞ր Հայը կրնայ ըսել (օրինակի համար) քէ Յամանեան տէրութեան ծաղկելէն՝ քէ հարստութեամբ, քէ ուժով, քէ ճարտարութեամբ, քէ վաճառականութեամբ եւ քէ զիտութեամբ, իրեն օգուտ մը չկայ. ընդ հակառակն զի ապաքէն իրեն ալ ամենայն քաղաքական եւ ընկերական բարեաց ակնկալութիւնն անկէջ է, մանաւանդ այս ժամա-

նակներս որ նոյն տերութիւնը կըջանայ ամենայն տաղանդաւոր՝ յաջողակ եւ հաւատարիմ հպատակացը գործ եւ վաստակ եւ պաշտօն պատրաստել: Ապա ուրեմն պարտական է ինքն ալ ձեռքէն եկած օգնութիւնն ընել այն տերութեան ծաղկելուն համար:

Բայց դնենք րէ մեր ազգը այնպիսի տերութեան մը հպատակ ըլլար որ քանի որ անոր ձեռքին տակն է՝ ուզէր ալ նէ չկարենար օգնութիւն մը ընել հասարակաց բարւոյն, եւ տերութեան յառաջադիմութեանը: Այն ատեն իրեն պարտքը ինչ պիտի ըլլար. — յայտնի է րէ իր քաղաքական միաբանութիւնը իր մէջ միայն պիտի ամփոփուէր մնար, որով կըլլար սոսկ ընկերական միաբանութիւն՝ բայց գրեթէ նոյնպէս օգտակար ազգին եւ բոլոր տերութեան:

Եւ յիշատի. երբոր ամբողջ ազգ մը իրեն պարտք ձանջնայ իր ազգակցացը հետ միաբանական սիրով վարուիլ, նեղութեան մէջ զանուոյ ազգակիցներուն ձեռք բռնել. յաջողութեան հանդիպողներուն ուրախակից ըլլալ, աղքատաց վրայ հասարակաց գութը շատցնել ու պտղաւետ ընել, տղայոց դաստիարակութեան միջոցները բազմացնել ու զիրացնել, առաքինական գործքերը քաջալերել ու վարձատրել, մոլորութիւնները պախարակել եւ ատելի ընել, գրականութիւնն ու արուեստները ծաղկեցնել, եւ ամեն տեսակ բարեգործութեան սերը իր մէջ սովորական բան մը դարձնել. — այն ազգը խիստ շուտով կըսկսի միաբանական հոգւոյն գեղեցիկ պտուղները վայելել, եւ աշխարհիս յառաջադէմ ու բարեկիրք ազգաց կարգը կանցնի:

Այս բարեբաղդութիւնը կըտեսնենք ահա եւրոպայի ու Ամերիկայ ամենայն ծաղկեալ ժողովրդոցը վրայ: Ասով է որ ահագին հեռաւորութիւնները երկարութիւններով մօտեցան, աշխարհիս մէկ ծայրէն մէկայլը վաճառականութեան բարեօքը լեցուեցաւ. ճանապարհներ բացուեցան, հանքեր փորուեցան, արուեստները ծաղկեցան, հարստութիւնը բազմացաւ, կենաց զիւրութիւնները շատցան, աղքատները հացի կարօտ չմնացին, միջակները հարստացան, հարուստները աւելի հանգստութիւն գտնելով՝ իրենց ստացուածոց մէկ մասը հասարակաց բարւոյն օգնելու բանեցուցին, եւ ասկէց ետքն ալ այս ամենայն բարիքը՝ քանի որ միաբանական հոգին շատնայ՝ աւելնալու վրայ են:

Մեր ազգն ալ քիչ շատ ձանջցած է ամեն ատեն, եւ մանաւանդ քանի մը տարիէ ի վեր, միաբանական հոգւոյն հարկաւորութիւնը՝ ազգային յառաջադիմութեան համար. ուստի զանազան ընկերու-

թիւներ հաստատուել են մէջը, աւելի զպրօցական եւ ուսումնական զարգացման օգնելու մտքով: Բայց չենք կրնար չտեսնել կարեկցութեամբ որ այն ընկերութիւնները ազգին բազմութեանը, եւ մանաւանդ ազգին պիտոյից շատութեանը նայելով խիստ քիչ են. այն քիչն ալ պէտք եղած գործունէութենէն ու կանոնաւոր եռանդէն շատ կըպակսին:

Թէ որ կարենանք մենք ալ ամսագրոյս ձեռքով գործակից ըլլալ այն ազգասիրաց որ ուխտիւք կըփափաքին ընկերութեանց շատնալուն, ծաղկելուն եւ ընդհանրապէս միաբանական հոգւոյն մեջերնիս հաստատուելուն ու առաջ երբալուն, մեծ բարեբաղդութիւն պիտի համարինք մեզի. յուսանք որ աշխատութիւննիս անօգուտ չըլլար:

ՏԱՐԵՐԹ ԻՄԱՍՏԱՍԻՐՈՒԹԵԱՆ ՀԱՍՏԱՐԱԿԱՅ.

Հին ատեն այն մարդիկն որ ուրիշներէն աւելի զգուշաւոր, խոնամ, փորձ, բարեբարոյ, իրենց կրիցը տիրած, այլոց պակասութեանը ներողամիտ, աշխարհիս փորձանքներէն չյաղքուող էին, եւ մասնաւոր կերպով ամեն բանին պատճառը քննել հասկընալ կուգէին, Իմաստուն (յունարէն սօֆօս) կըսուէին: Պիւրագորաս գիտնալով րէ ինչ դժուար բան է այսպիսի անուան մը ճշմարտապէս արժանաւոր ըլլալը, ինք գինքը անուանեց Իմաստասէր (յունարէն ֆիլօսօֆօս, փիլիսոփայ), որ իմաստութեան սիրող ըսել է: Այնչափ իրաւացի էր Պիւրագորասին այս ուղիղ մտածութիւնն որ ամենայն իմաստունք ալ իրեն օրինակին հետեւեցան. այն բաւական չէր, հասարակ ժողովրդեան մէջէն ալ շատ մարդիկ՝ իմաստնոց չափաւորութիւնէն սիրտ առին ու իմաստութեան ետեւէ եղան, որով բոլոր Յունաստան իմաստասէրներով լեցուեցաւ, եւ մեր սրբոյն Մովսեսի Խորենացոյ բերենէն այս գեղեցիկ զովեստին արժանացաւ րէ « Զբոլոր իսկ Յոյնս ոչ դանդաղիմ մայր կամ դայեակ ասել իմաստից: »

Յետոյ քանի որ՝ բարոյական, քաղաքական եւ բնական գիտութեանց վրայ ելած խնդիրները շատցան, իմաստասիրութիւնն որ այն խնդիրներուն լուծմունքը պիտի տար՝ բնական կերպով մը դժուարացաւ, եւ իմաստասէր կամ փիլիսոփայ ըսուելու համար հարկ եղաւ տարիներով ուսման ետեւէ ըլլալ, հին եւ նոր կարծիքներու տեղեակ ըլլալ,